

Zrnka Meštrović

Zavod za jezik IFF, Zagreb

APSTRAKTNE IMENICE NA *-OST* MOTIVIRANE PRIDJEVOM S PREFIKSOM *BEZ-* (Iskristivost tvorbenog uzorka u leksikografskoj obradi)

U članku je istražen i zaokružen korpus apstraktnih imenica na *-ost* motiviranih pridjevom s prefiksom *bez-* u velikom broju jednojezičnih, i dvojezičnih (gdje je lijeva strana hrvatska ili srpska), rječnika te jednojezičnih rječnika nekih drugih slavenskih jezika da bi se dobio detaljan uvid u njihovu potvrđenost a zatim da bi se istražio udio, odnosno iskristivost tvorbenog uzorka u leksikografskoj definiciji što je tek mali segment iste teme koja će obuhvatiti leksikografske definicije apstraktnih imenica uopće.

0.0. Iz leksičkih definicija apstraktnih (mislenih, nestvarnih) imenica — da znače osobine, osjećaje, stanja, fizičke i duševne moći, radnje, prirodne i društvene pojave — vidi se koliki je njihov semantički potencijal. Ovaj je rad motiviran leksičkim definicijama apstraktnih imenica izvedenih najplodnijim sufiksom *-ost*. Takve tvorbenne strukture sa stajališta tvorbenne semantike označuju osobinu, svojstvo, a katkada i pojavu svojstvenu pojmu koji se označuje pridjevom u izvedeničkoj osnovi. Tvorbeno se značenje ne mora podudarati s leksičkim značenjem, pa ipak se u jednojezičnim rječnicima hrvatskoga ili srpskoga jezika takve izvedenice definiraju sad tvorbenom sad leksičkom definicijom, već prema tome koju od njih obrađivač smatra prikladnijom. Iz takvih se postupaka očitava da je leksičko značenje »često šire ili uže od tvorbenoga«,¹ ali da je i definiranje imenica sa sufiksom *-ost* u mnogim slučajevima olakšano poznavanjem njihovih tvorbenih uzoraka.²

0.1. Kako je tema vrlo opsežna, izabrala sam kao uvodni segment u tu problematiku niz apstraktnih imenica na *-ost* motiviranih pridjevom s prefiksom *bez-*. Takvo istraživanje nametnulo mi se u radu na provjeravanju njemačkih rječničkih potvrda za pojedine natuknice u Dopunama ARj³, i to u smislu traženja njihova koncizna, ali i točna, leksikografskog

¹ S. Babić, Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, JAZU, Zagreb 1986, 20.

² B. Tafra, Razgraničavanje opisnih i odnosnih pridjeva, Rasprave ZJ, Zagreb 1988, br. 14, 190.

³ U radu je korištena rječnička građa za Dopune ARj Zavoda za jezik IFF, Zagreb.

značenja. U velikom broju slučajeva, kako će to biti i predočeno, navedena značenja tih izvedenica navode se u rječnicima hrvatskoga ili srpskoga jezika po tvorbenom uzorku, a otvoreno je pitanje da li on doista odgovara potrebama leksikografske definicije.

Budući da u ostalim slavenskim jezičnim skupinama postoje istovrsne izvedenice, što znači da se mogu javiti i identični problemi u leksikografskim definicijama, nametnula se i potreba za komparativnom analizom.

Tako postavljen problem vrlo je brzo doveo u sumnju mišljenja da su imenice tipa *bespokornost*, *bezrazložnost* itd. — »nepouzdanе i vrlo rđavo načinjene riječi⁴«. Da bi se tu sumnju i argumentiralo, trebalo je pribitati korpus iz rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika, vodeći računa o građi obiju varijanata hrvatskoga ili srpskoga dijastema, te obratiti pažnju na izvore iz kojih su te apstraktne imenice ekscerpirane.

0.2. Iz navedenih je razloga analiza rađena u dva smjera. Prvo je istražen i zaokružen korpus takvih izvedenica uz pomoć lijeve strane u nizu jednojezičnih, ali i dvojezičnih (tamo gdje je lijeva strana hrvatska ili srpska), uglavnom suvremenih, rječnika. Zatim su istraživane leksikografske definicije, odnosno desna strana u jednojezičnim rječnicima hrvatskoga ili srpskoga jezika, i dalje — s obzirom na analogije u definicijama — u istočnoslavenskoj jezičnoj skupini u ruskom, u zapadnoslavenskoj jezičnoj skupini u češkom, slovačkom i poljskom, te u samoj južnoslavenskoj skupini u slovenskom rječniku.

1.0. Korpus apstraktnih imenica na *-ost* motiviranih pridjevom s prefiksom *bez-* načinjen je na temelju ovih leksikografskih jedinica:

1. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb, 1880—1976, sv. 1.
2. J. Matešić, Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen, Giessener Beiträge zur Slavistik, Band 1, Wiesbaden, 1965, Lieferung 4.⁵

⁴ Popis knjiga i rukopisa upotrebljenih za Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb 1910, str. 23, s. v. *Stulić J.*

⁵ J. Matešić, Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen, Giessener Beiträge zur Slavistik, Band 1, Wiesbaden 1965, Lieferung 1, VII: Vorwort. Das vorliegende Rückläufige Wörterbuch bietet den Wortschatz der modernen serbokroatischen Sprache, d. h. jenes Sprachstudiums des Serbokroatischen, das mit den Reformen in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts eingeleitet wurde. Auch Wörter, die in der modernen Sprache als veraltet empfunden werden, wurden berücksichtigt, nicht aber Wörter älterer Sprachstadien, die die moderne Sprache gar nicht mehr kennt und verwendet. Aus dieser Zielsetzung ergab sich die Auswahl der Quellen, von denen nur die lexikalischen namentlich genannt seien:

- Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom, Zagreb — Novi Sad 1960.
- L. Bakotić, Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika, Beograd 1936.
- S. Ristić — J. Kangrga, Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika, Beograd. 1928.
- J. Dayre — M. Deanović — R. Maixner, Hrvatskosrpsko-francuski rječnik, Zagreb 1956.
- J. Jurančić, Srpskohrvatsko — slovenski rječnik, Ljubljana 1955.
- B. Klaić, Rječnik stranih riječi, izraza i kratica, Zagreb 1962.

3. Ž. Bujas, Hrvatsko ili srpsko — engleski enciklopedijski rječnik, GzH, 1983, sv. 1.
4. V. Dabac, Tehnički rječnik, Tehnička knjiga, Zagreb, 1969, 2. dio.
5. M. Urbany, Hrvatsko—engleski rječnik privredne terminologije, Bi-rozavod, Zagreb, 1961.
6. J. Šetka, Hrvatska kršćanska terminologija, Split, 1976.
7. Osmojezični enciklopedijski rječnik, JLZ, Zagreb, 1987, sv. 1.
8. Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, SANU, Beograd, 1959, sv. 1.
9. Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika, Matica hrvatska — Matica srpska, Zagreb — Novi Sad, 1967, sv. 1.
10. Građa za Dopune ARj, Zavod za jezik IFF, Zagreb.

1.2. U Akademijinu rječniku, sv. 1, potvrđene su 62 apstraktne imenice na -ost motivirane pridjevom s prefiksom bez-. Obrađivač tog dijela Rječnika navodi da je 41 imenica »samo u Stulićevu rječniku«,⁶ »samo u Stulićevu rječniku, za koji će biti i načinjeno«,⁷ ili pak »nepouzđano«. ⁸ Uz 7 takvih imenica navodi se uz Stullija i koji drugi izvor.

Već je mala provjera Stullijeva Rječosložja⁹ pomoću Kazala¹⁰ pokazala da su sumnje obrađivača utoliko opravdane što je od 62 imenice koje

Diese Quellen wurden voll ausgeschöpft. Folgende lexikalische Quellen wurden insoweit ausgezogen, als sie zusätzliches Wortmaterial bieten, das in der Literatursprache der Gegenwart noch verwendet wird:

- Đ. Daničić, Rječnik iz književnih starina srpskih, I—III, Beograd 1863/1864.
 - Vuk St. Karadžić, Srpski rečnik, istolkovan njemačkim i latinskim riječima, IV. izdanje, Beograd 1835.
 - F. Iveković — J. Broz, Rječnik hrvatskoga jezika, Zagreb 1901.
- Aus diesem Quellen ergab sich im ganzen eine so umfangreiche Sammlung, dass der Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, ... nur in beschränkter Masse zur Ergänzung herangezogen wurde.

- ⁶ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb 1880—1976, sv. 1, bilješka uz sve imenice na -ost motivirane pridjevom s početnim bez- atribuirane Stulliju.
- ⁷ ARj, sv. 1, str. 274, s. v. *bezradost*; str. 278, s. v. *bezumrlost*,
- ⁸ ARj, sv. npr. str. 264, s. v. *bezavidnost*; str. 265, s. v. *bezbojaznost* etc.
- ⁹ JOAKIMA STULLI DUBROCSANINA SVECHENIKA REDA S. FRANCESKA SERAFINSKOGA RJECSOSLÖXJE U KOMU DONOSUSE UPOTREBLJENIA, UREDNIA, MUSCNIA ISTIEH JEZIKA KRASNOSLOVJA NACSINI IZGOVARANJA I PORJECSJA A-O illir. Ital. Lat. Csast drüga, Razdjeljak pärvü. U DUBROVNIKU MDCCVI. PO ANTUNU MARTEKINI S DOPUSCTENJEM STARJESCINA.
- ¹⁰ RJECSOSLÖXJE SLOVINSKO — ITALIANSKO — LATINSKO JOAKIMA STULLI DUBROCSANINA MISNIKA MALOBRACHANINA S. FRANCESKA P-Z CSÄST DRÜGA, RAZDJELJAK DRÜGI.
KAZALO Knjigocsinaca slovinskih, koiemsamse u ovoj radnji upotrebio.
Adr. Razgovor dusce bogoljubne za u ljubavi Boxioj dan provèdsti O. Vitala Adriasci Franceskana Dubrovcsanina.
Br. gl. Brevial glagolski Jerolimcskiem slovima pritjescten.
Gjorg. Uzdä Mandaljenini, psaltir slovinski u Mlecieh pritiskani, a nepritiskani nahodese pjèsnü ljuvène, djelloisprävne, zgòde, zacsinke, i razgovöri pastjerski Ignazia Gjorgia Opatta Benediktinskoga Vlast. Dubr.

istražujemo Stulli dometnuo sigurnih, potvrđenih u građi iz koje je crpio, samo 27. Od toga je broja 50% iz nabožnih izvora,¹¹ 30% iz leksikografskih, a 20% iz književnih.

Imenice na *-ost* s prefiksom *bez-* kojih nema u izvorima »Rječosložja« Stulli je sam stvorio, motiviran sintagmom »prijedlog *bez* + imenica u genitivu«,¹² npr. *bez razloga* u Mikaljinu Rječniku. Na takav postupak možemo gledati kao na nastojanje talentiranog leksikografa da popuni praznine u sustavu. Naravno, ako sustavom smatramo građu koju koristi, a živ narodni govor onom silom prirodnog jezika koja tek što nije ili već jest dio nekog neuvrštenog izvora. »On se trudi prirediti velik, enciklopedijski rječnik te u tu svrhu iskorištava brojne izvore. Osim gramatika pri ruci su mu knjige glagolske i ćirilske, brojni rukopisi i izdana djela iz južne Hrvatske, iz kajkavske sredine i iz Slavonije. Iskorištava također pojedine srpske i slovenske pisce, pa češka, poljska i ruska jezikoslovna djela.«¹³ Činjenica da iskorištava jezikoslovna djela drugih slavenskih naroda, u kojima takve apstraktne imenice nalazi zabilježene, zaokružuje našu tezu.

1.3. U Dopunama ARj imenice toga tipa bit će potvrđene iz ovih leksikografskih izvora:

- Ivan Zanotti, Talijansko — hrvatsko — latinski rječnik, rukopis s kraja 17. stoljeća.
- E. Q. PAV. RITTER, LEXICON LATINO — ILLYRICUM, rukopis, 1700—1709.
- Joannis Belostenec, Gazophylacium seu latino — illyricorum onomarium serarium..., Zagreb, 1740.
- Adolf Miroslav Richter i Adolf Joz. Ballman, Ilirsko — nemački i nemačko — ilirski rukoslovník na korist Nemacah i Ilirah... Prvi iliti ilirsko — nemački dio, Beč, 1839.
- Ivan Mažuranić — J. Užarević, Njemačko — ilirski slovar, Zagreb, 1842.
- Josip Drobníć, Ilirsko — nemačko — talijanski mali rečnik, Beč, 1846—1849.

Lex. r. Matt. Lexicon Russicum trium linguarum, tojest Slavinski, Gárski, i Latinski. Deveterodnevje na csäst prisvetoga Sárca Hristova u Mlecieh uslovotjescteno, i ine rukopisne rádnje O. Ivana Mattei Jesuvita Dubrov.

Mik. Stul. Dikzionar O. Jakoba Mikalie Jesuita u Loretu priřjéscten. (konstruirano prema bibl. jed u trezoru NSB, RIIC—4²—25) Put Krixa u Jakinu pritisnut, i ina rukopisna uradjenja, Popa Giva Stulli Dubrovscanina. Silva quadrilinguis vocabulorum & phrasium bohemicæ-latinæ-germanicæ linguæ opera Marci Danielis Adami a Welslavina.

¹¹ V. bilj. 10, Br. gl. i Matt.

¹² V. Lopina, Načini prevođenja grčkog *alpha* privativum i latinskog privativnog *in-* u crvenoslavenskom jeziku hrvatske redakcije, Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, odjeljenje društvenih nauka, posebna izdanja, knjiga LXXXV, Sarajevo 1988, knjiga 21, str. 167.

¹³ J. Vončina, Jezična baština, Književni krug, Split 1988, str. 295.

- Rudolf Veselić, Rečnik němačkoga i ilirskoga jezika. Drugi iliti němačko — ilirski dio, Beč, 1854.
- Bogoslav Šulek, Deutsch — kroatisches Wörterbuch, Zagreb, 1860.
- Bogoslav Šulek, Hrvatsko — njemačko — talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja, Zagreb, 1875.
- Đorđe Popović, Rečnik srpskoga i nemačkoga jezika, srpsko — nemački dio, Pančevo, 1895.

Zanottijev, Vitezovićev i Belostenčev rječnik donose potvrde za imenice koje pratimo u razdoblju od 17. do 18. stoljeća. Leksikografi Richter, Ballman, Mažuranić, Užarević, Drobnić, Veselić, Šulek i Popović biraju imenice navedena tipa kao primjeren prijevod njemačkih imenica na *-losigkeit*, naprimjer, Šulek s.v. *Blätterlosigkeit* (*bezlisnost*), s.v. *Namenlosigkeit* (*bezimenost*); Popović s.v. *Herzlosigkeit* (*bezdušnost*), s.v. *Rücksichtslosigkeit* (*bezobzirnost*); Mažuranić — Užarević s.v. *Gefühllosigkeit* (*bezoćutnost*), s.v. *Schadlosigkeit* (*beštetnost*); Veselić s.v. *Straflosigkeit* (*beskaznenost*), s.v. *Arglosigkeit* (*bezazlenost*).

1.4. Matešić u predgovoru svoga Odostražnika ističe da korištena građa nije samo leksikografska, ali osim nje drugu ne navodi.¹⁴

Od leksikografskih jedinica iz toga popisa navodimo kao izvore za apstraktne imenice koje pratimo rječnike Daničića, Karadžića¹⁵ i Broz — Ivekovića (koji kao potvrdu navodi samo Vukov Rječnik). Iz toga je vidljivo da te imenice postoje u starijoj srpskoj književnosti, ali i u živom narodnom govoru.

1.5. U građu uz pomoć koje je sastavljen korpus imenica tipa *beskrajnost* uvršteni su (v. 1.0.) rječnici: tehničkih termina V. Dabca, privredne terminologije M. Urbanija i hrvatske kršćanske terminologije J. Šetke. Tražene imenice zastupljene su u tim izvorima vrlo skromno: u Dapčevu Rječniku 3, Urbanijevu 7, šetkinu 10. U sva tri terminološka rječnika kao termin postoji imenica *beskonačnost*, dok je imenica *bezopasnost* zabilježena u dva. Razlog malom broju potvrda traženih apstraktnih imenica u rječniku tehničkih termina treba posebno istražiti, što znači otvoriti novu temu.

1.6. U Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, SANU, 70% apstraktnih imenica na *-ost* motiviranih pridjevom s prefiksom *bez-* iz književnih je izvora, dok je 30% iz raznih zbirki riječi. U Rječniku hrvatskosrpskoga književnog jezika, Matica hrvatska — Matica srpska, 1967, uz istovrsne imenice donesene su oznake za pripadnost književnosti

¹⁴ V. bilj. 5.

¹⁵ Vuk Stef. Karadžić, Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskim riječima, Beograd 1898, str. 7: »Kao što sam u oglasu kazao, ja sam one riječi što su naštampane prije donio amo u glavi, pak sam ih poslije pisao kako sam ih se mogao opominjati; ove pak što se sad dodaju kupio sam odonda po različnijem krajevima naroda našega, i ovoga posla radi putovao sam kojekuda, kao n. p. u Hrvatsku, Dalmaciju, Dubrovniku, Boku i Crnu goru. Da sam kojom srećom mogao otići u Bosnu i Hercegovinu i u Kosovo i u Metohiju, jamačno bih našao još mnogo znatnijeh riječi...«

ili ekspresivnom stilu, te da natuknica »nema mnogo potvrda«, što sve ukazuje na to da je određen broj takvih izvedenica doista inovacija, da su nikle u književnom izrazu, a motivirane su već postojećim korpusom u živom narodnom govoru ili starijim književnim djelima, pa i leksikografskim.

1.7. Analiza pokazuje da su apstraktne imenice tipa *beskrajnost*, usprkos uvriježenim mišljenjima da su »nepouzdanе« s tvorbenog aspekta i da nemaju temelja u višestoljetnoj književnoj, ali i leksikografskoj, povijesti hrvatskoga ili srpskoga jezika, vrlo živ i korjenit dio našeg »rječosložja«.

Starost potvrda temeljimo u građi za Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije koji izrađuje Staroslavenski zavod¹⁶ »Svetozar Ritig« u Zagrebu. U posljednja tri stoljeća istražene su imenice potvrđene u leksikografiji (starijoj: Zanotti, Vitezović, Belostenec, Stulli i njegovi izvori; i novijoj — leksikografska djela 19. stoljeća: rječnici Richter — Ballmana, Mažuranić — Užarevića, Drobnića, Veselića, Šuleka, Popovića, te Karadžića i Broz — Ivekovića), nabožnoj literaturi (Stullijevi izvori), živom narodnom govoru (Karadžić, Rečnik SANU), terminološkim rječnicima u ovom stoljeću, a u posebnom opsegu zabilježene su u književnosti (starijoj: Stullijevi izvori, Daničić; i novijoj: izvori građe Rečnika SANU, Rječnika Matice hrvatske — Matice srpske, izvori za Matešićev Odostražnik).

Zamjerku Maretića »da težak i trom stil izlazi iz nepotrebnih upotrebljavanja apstraktnih izraza«¹⁷ možemo otkloniti činjenicom da upravo te imenice izrastaju iz potreba književnog iskaza i da su tamo i potvrđene. Ovoj je tvrdnji u prilog i mišljenje S. Babića da se »... težnja za što kraćim i sažetijim izrazom... postiže, uz glagolske imenice, upravo imenicama na -ost; jer je u njima obično sažeta čitava rečenica.«¹⁸

FORMULIRANJE ZNAČENJA

2.0. Formuliranje leksikografskog značenja imenica na -ost motiviranih pridjevom s prefiksom *bez-* vrlo je zahtjevan rad upravo zbog njihova apstraktna značenja. U prvom svesku Akademijina rječnika značenja su dana latinskim jezikom. Ostali jednojezični rječnici ekvivalente na desnoj strani daju na tri različita načina, odnosno uz pomoć *sinonima*, *tvorbenim uzorkom* te *kombinacijom sinonima i tvorbenog uzorka*:

bezlobnost → *bezazlenost, dobrodušnost* (SANU, 408)

bezmitnost → *nemilosrdnost, bezdušnost* (SANU, 410)

¹⁶ V. bilj. 12.

¹⁷ T. Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb 1931, str. 302.

¹⁸ S. Babić, Neka pitanja u vezi s imenicama na -ost, Jezik, godište IV, 1955—56, str. 148.

- bezmisaonost* → *osobina onoga koji je bezmisaon, onoga što je bezmisaono* (SANU, 410)
bezimenost → *osobina, stanje onoga koji je bezimen, onoga što je bezimeno* (SANU, 405)
bezizraznost → *osobina onoga što je bezizrazno, neizrazitost, bezbojnost* (SANU, 404)
bezdušnost → *osobina onoga koji je bezdušan, onoga što je bezdušno, nečovečnost* (SANU, 402)

2.1. Budući da prefiks djeluje na leksičko značenje osnovne riječi ali ne potire njezin gramatički karakter,¹⁹ načinili smo dvije grupe *sinonima*, ne ulazeći u njihovu tvorbenu strukturu: sinonime koji sadrže prefiksalsnu čestice *ne-* i one s prefiksalsnom česticom *bez-*.

2.1.1. Kad je leksičko značenje dano sinonimima s prefiksalsnom česticom *ne-*, naprimjer u nizu:

- besplodnost* — *neploidnost* (SANU, 501)
bespogrešnost — *nepogrešnost* (SANU, 501)
besporočnost — *neporočnost* (SANU, 501)
bezotpornost — *neotpornost* (SANU, 418)

jasno je da otvaramo novi problem, naime pitanje sinonimije pridjeva od kojih su imenice izvedene. Samo takvom analizom moglo bi se utvrditi da li se doista radi o sinonimima i u kojoj se mjeri može govoriti već o sinonimiji na razini prefikasa *ne-* i *bez-*.

Sljedeći niz sinonima dio je istog, a zapravo novog problema, kojim ću se pozabaviti u novom radu:

- bestjelesnost* — *nematrejalnost* (MhMs, 164)
beznamernost — *neusmerenost* (SANU, 412)
bezopasnost — *neškodljivost* (SANU, 417)
bezuvjatnost — *neospornost* (MhMs, 176)

2.1.2. Najbrojnija su rješenja u leksikografskim definicijama sinonimi koji u svojoj tvorbenoj strukturi imaju prefiks *bez-*:

- beskonačnost* — *beskrajnost* (SANU, 487)
besperspektivnost — *bezizglednost* (SANU, 500)
bezidejnost — *bezmisaonost* (SANU, 403)
bezuzročnost — *bezrazložnost* (SANU, 422)

Sinonimi su iste tvorbene strukture kao apstraktna imenica s lijeve strane rječnika, a ponavljaju prefiks *bez-*.

Drugačiju tvorbenu strukturu, ali i isti prefiksalsni morfem *bez-*, nalazimo u primjerima:

¹⁹ Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika, Školska knjiga, Zagreb 1979, 230.

besanost — *besanica* (MhMs, 155)
beskišnost — *beskišica* (SANU, 486)
bespravnost — *bespravlje* (SANU, 507)
bezumnost — *bezumlje* (MhMs, 175)

koji najčešće i postaju termini. Takvu sinonimiju nalazimo već u materijalima za Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije.²⁰

2.1.3. U nizu sinonima:

bespotrebnost — *izlišnost* (SANU, 506)
beznačajnost — *ništavnost* (MhMs, 173)
bezukusnost — *bljutavost* (MhMs, 175)

na desnoj strani opažamo apstraktne imenice s drugom tvorbenom osnovom i drugom morfološkom strukturom.

2.1.4. Sinonimi koji po svojem tvorbenu ustroju nemaju nikakve podudarnosti s lijevom stranom u rječniku, što uključuje i odsutnost bilo kojega prefiksa koji označava zanižavanje nekog svojstva, najrjeđa su rješenja u jednojezičnim rječnicima hrvatskoga ili srpskoga jezika, naprimjer, *bezutješnost* — *očaj* (MrMs, 175).

2.2. Drugi način formuliranja značenja imenica na *-ost* motiviranih pridjevom s prefiksom *bez-* jest *tvorbeni uzorak*:

$a + -ost \rightarrow osobina, stanje onoga što je a^{21}$

Tako formulirano značenje vodi nužno do opširne leksikografske definicije, naprimjer u Rečniku SANU, 402:

bezdušnost — *osobina onoga koji je bezdušan, onoga što je bezdušno*
 str. 391:

bezveznost — *stanje, osobina onoga koji je bezvezan, onoga što je bezvezno...*

Na temelju pregledane građe može se uočiti da je u golemom broju primjera u definicijama izostavljeno ili *osobina onoga koji je...* ili *osobina onoga što je...*, odnosno uzima se samo jedno.

Kako u značenju apstraktnih imenica na *-ost* motiviranih pridjevom s prefiksom *bez-* nema potrebe za navođenjem agensa, jer je implicitan, nema ni potrebe za ovakvim dvojnim uzorkom.

2.3. Treći način formuliranja značenja apstraktnih imenica tipa *beskrajnost* u jednojezičnim rječnicima hrvatskoga ili srpskoga jezika jest *i uzorkom i sinonimom*. Takve leksikografske članke nalazimo u najvećem broju, naprimjer u Rječniku Matice hrvatske — Matice srpske, sv. 1, 176:

²⁰ V. bilj. 12, 170.

²¹ S. Babić, Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, JAZU, Zagreb 1986, 274.

bezveznost — osobina onoga čemu nedostaje veza, nepovezanost, isprekidanost; besmislenost: ~ u govoru, ~ u pisanju

str. 172:

bezmoćnost — stanje onoga koji je bezmoćan, nemoć.

Takva definicija sadrži maksimum informativnosti, nudi korisniku leksikografskog djela uvid u problematiku definiranja apstraktne imenice uopće i, što je još važnije, ne nameće određeni sinonim kao, iz svoga aspekta, jedino dobro rješenje.

2.4. Budući da istovrsne apstraktne imenice na -ost nalazimo i u drugim slavenskim jezicima, potražili smo u nekoliko slavenskih jednojezičnih rječnika način na koji su formulirana njihova značenja.

U slovenskom:²²

brezčasnost — lastnost, značilnost bresčasnega

brezkrvnost — značilnost brezkrvnega

brezkonfensionalnost — lasnost; značilnost človeka brez konfesije, veroizpovedi

brezkoristnost — lastnost brezkoristnega

U poljskom:²³

bezimienność — brak imienia, nazwiska; anonimowość

bezmelodyjność — brak melodyjności, nímelodyność

bezdziejowość — ahistoryczność, brak historii, przeszłości historycznej

U češkom:²⁴

bezcharakternost — nedostatek určitého rázu, nevýraznost, nedostatek pevných zásad

bezmyslnost — nedostatek smyslu, nesmyslnost

beztělesnost — nehmotnost, nedostatek skutečnosti

U slovačkom:²⁵

bezciel'nost — nedostatok cieľ'a, bezučelnosť

bezhriešnost — nedostatok ideí v niečom, u niekoho

U ruskom:²⁶

bezopasnost' — otsutstvie opasnosti; sohrannost', nadežnost'

bezrasčetnost — otsutstvie dolžnago razščeta, soobraženiija

bezobraznost' — sostojanie, kačestvo, svoistvo bezobraznago.

²² Slovar slovenskega knjižnega jezika, Inštitut za slovenski jezik, Ljubljana 1970, sv. 1.

²³ Słownik języka polskiego, Polska akademia nauk, Warszawa 1969, tom jedenasty, Suplement A—Ž.

²⁴ Příruční slovník jazyka českého, Státní nakladatelství, v Praze 1935—1937, sv. 1.

²⁵ Slovník slovenského jazyka, Slovenská akadémia vied, Bratislava 1971, sv. 1.

²⁶ V. I. Dalja, Tolkovyj slovar' živogo velikorusskogo jazyka, Moskva 1955, sv. 1.

Intencija je svih navedenih, i tipičnih, rješenja da značenje bude formulirano što kraće — sinonimima i uzorcima:

- I. $x \rightarrow$ odsutnost, nedostatak + genitiv imenice x bez prefiksa bez-
 II. $x \rightarrow$ odsutnost, nedostatak + genitiv imenice bliska značenja, tj. sinonim bez prefiksa bez-
 III. $x \rightarrow$ svojstvo, osobina + genitiv pridjeva *m. roda* prefiksalsno-sufiksalske tvorbe s prefiksom bez-, od kojeg je izvedena imenica x

2.5. Na temelju provedene analize formuliranja leksičkog značenja apstraktnih imenica na -ost motiviranih pridjevom s prefiksom bez- u jednojezičnim rječnicima hrvatskoga ili srpskoga jezika i analognih rješenja značenja istovrsnih izvedenica u drugim slavenskim jezicima možemo zaključiti da je tvorbeno značenje doista vrlo upotrebljivo, ali da ga je moguće kraće i jasnije reći:

$x \rightarrow$ stanje, svojstvo, osobina + genitiv pridjeva *m. roda*
 (= sr. r.) prefiksalsno-sufiksalske tvorbe s početnim + obavezan
 bez-, od kojeg je izvedena sinonim
 imenica x

Sinonim je obavezan jer prva dva članka, sada leksičkog, uzorka daju doista apstraktno značenje, pa korisniku ustvari nismo preoblikom imenice x istakli značenje. Kad ističem da je to sada leksički uzorak, mada su prva dva njegova članka dorađeno tvorbeno značenje, mislim na niz koji uključuje i sinonim.

Tako bi leksička definicija glasila, naprimjer:

besavjesnost \rightarrow stanje, svojstvo *besavjesnoga*, *nesavjesnost*, *nepoštenje*
besciljnost \rightarrow osobina *besciljnoga*, *nekorisnost*, *uzaludnost*, *bespredmetnost*

Sljedeća bi shema leksikografskog značenja imenica tipa *beskrajnost* bila veći pomak od tvorbenoga značenja:

$x \rightarrow$ odsutnost, nedostatak +
 genitiv imenice x bez prefiksa bez-
 ili
 genitiv imenice bliska značenja, tj. sinonima imenice x bez prefiksa bez-

Takva rješenja zamjećujemo i u obrađenoj građi, iz čega slijedi da su obrađivači svjesni koliko prefiks bez- pridonosi značenju imenice s lijeve strane, pa nastoje potcrtati *zanijekanost*, *odsutnost svojstva*:

²⁷ Poticaj za ovaj rad bio je i članak E. Barić, Tvorbeni status ženskog mocijskog parnjaka, *Rasprave ZJ*, Zagreb 1988, posebno str. 48.

Rečnik SANU, 403:

bezidejnost — *oskudica ideja, načela, nedostatak idejne usmerenosti*
str. 408:

bezljudnost — *otsustvo ljudi, nenaseljenost*
str. 425:

bezuspešnost — *nemanje uspeha, nemogućnost uspeha, uzaludnost*
str. 385:

bezautoritetnost — *nedostatak, nemanje, neisticanje autoriteta.*

2.6. Jasno je da prirodni jezik nudi više značenja tako da nema univerzalnoga uzorka koji bi mogao sve obuhvatiti. Međutim, imperativ je leksikografskoga članka kratkoća i jasnost definicije, a imperativ je kvaliteta jednojezičnog rječnika promišljena i sustavna provedba domišljelih, dogovorenih uzoraka. Tvorbeni se opis ne može uvijek primijeniti u leksikografskome djelu, a pogotovo treba voditi računa o tome da ga se mehanički ne provodi u rješavanju problema definiranja apstraktnih imenica. Tada je njegov uzorak prava klopka koja preoblikuje jedno apstraktno značenje u drugo — jednako apstraktno. Prirodni jezik nudi dovoljan broj sinonima za odabir pravoga ekvivalenta.

Ovaj je rad uvod i poticaj za analizu iskoristivosti tvorbenog značenja u leksikografskim definicijama apstraktnih imenica, teme tek dotaknute u istraživanju maloga njihova segmenta — imenica tipa *beskrajnost*.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ABSTRAKTA AUF -OST, MOTIVIERT DURCH EIN ADJEKTIV MIT DEM PRÄFIX BEZ-*(Die Rolle der Wortbildung in der Lexikographie)*

Im Artikel spricht man über die abstrakten Substantive auf *-ost* in den älteren und heutigen serbokroatischen Wörterbüchern und in der Literatur, die von Adjektiven mit Prefix *bez-* abgeleitet sind. Die durchgeführte Analyse hat gezeigt, daß solche Ableitungen keineswegs die Fremdwörter sind, die aus dem Russischen in den serbokroatischen Wortschatz eingedrungen sind.

Das zweite Problem, das die Autorin ausgewählt hat, ist der Unterschied zwischen der lexikalischen Definition dergleichen Ableitungen und der Bedeutung des Wortbildungsmusters, weil die Bedeutung des Wortbildungsmusters größtenteils anstatt der lexikalischen Bedeutung in den serbokroatischen Wörterbüchern benutzt wird. Auf dem Grund derselben lexikalischen Definitionen der Substantive des Typs *beskrajnost* in einigen einsprachigen Wörterbüchern der anderen slawischen Sprachen bietet die Autorin den Lexikographen einige Muster für die lexikalische Definition der untersuchten abstrakten Substantive an.